

a megmerevített fogalmakkal való logikai játéknál: kiélezett szembeállítás a szociális harcosnak, mini lélekszegény „katoná“-nak (!) a költővel, mint „inkább ember“-rel...

Az antológia többi szereplője nagyjából valóban a „polgári létforma“ és érzésvilág „immár szűk“ keretei közt mozog. Kivétel Sértő, aki csupa ki nem robbant energia; róla azonban a kimondottan rossz válogatás nem ad új képet. Hajnal Anna a szerelem s halál változatain csügg. Rónai Mihály András intellektuális alkatú városi költő; némi kortársi lelkismerettel. Toldalaghy rutinos és semmitmondó. Weöres tehetséges, bizarrkodó, koravén raffinált. — A kötet mérlegét ez utóbbiak még inkább negatív irányba billentik.

Korvin Sándor

BRÓDY SÁNDOR, VAGY KALAND A REALIZMUSSEL. A magyar irodalom realista törekvéseivel korántsem oly' egyszerű az eset. A realizmus többször jelent meg a magyar irodalomban. Ez a realizmus szóval meg — hogy régebbi jelentkezését ne is említsük — Petőfivel. A realizmus módszerének vonalán indul a magyar (népi) klasszicizmus egész arcvonala s amikor ez megmerevedik a realista réseken próbálják meghaladni a múlt századvég haladó tendenciái. Ebben a szakaszban a realizmusnak naturalizmus, verizmus, stb. a neve. Ebbe az áradásba tartozik Bródy s ebből az áradásból indul egyidejűleg s később, a század elején már egy egész csapat. Legellentétebb és legjellegzetesebb képviselői még ma is élnek, (Molnár—Móricz) ha életszemléletüket és stílusukat illetőleg már nem is ott tartanak, ahol indultak. Ez a magyar realizmus u. i. (az egy Petőfit kivéve) minden vele indulót cserben hagy, elváltozik, a realizmus iszákjában lappangó romantika előli, deformálja, az ellenkezőjébe csapja át. Megfelel ez a vonás a magyar realizmus ama mozgásának, mely oly' tipikus a magyar rendi-polgári-zsirosparaszti származású írók pályájára: a frondőrségtől a leszerelésig, a kiállástól az elhalkulásig. Ismételjük: az egy Petőfit kivéve, aki viszont nem is abból az osztályképletből vetődött ki, mint a többi s már kiállása is nem a frondőré, hanem a forradalmaré. Azért amilyen mélyről s amilyen szélességben realista Petőfi oly' végérvényességgel is határozza meg írói módszerét a realizmus. Szemben a többiekkel, akiknél csak a középhehelyezési osztályok keretén belül érvényesül a realista alkotómódszer alapelve: az igazmondás (a legszélesebb vonatkozásokat felölelő igazmondást értjük itt). Általános tünet ez a középhehelyezési osztályok iróniáján s egybe esik a szobanforgó osztályok életmozgásának gyűrűzésével. A történelem haladásában az osztályharc arcvonala olykor igen széles. Igen sokszor ugyanazon osztályon belül folyik a harc. Ugyanaz az osztály bizonyos időkben — látszólag — maga ellen is támad. Az osztály homályban lévő csoportjai verekednek itt az élrekerülésért. Különösen olyan történelmekben látható ez világosan, ahol a középhehelyezési osztályok keverednek a valamivel magasabb és valamivel alacsonyabb szintű osztályok indigéna (asszimiláns) rétegeivel és képviselőivel. A valóban csak az osztályfront kiszélesítéséért folyó harc e pillanatában az élen haladó osztály peremén az új elemek látszólag az osztály törekvésein túlmutató követelésekkel jelennek meg, szinte forradalmi zajban. Ilyenkor válik a polgárságon belül aktuálissá mindig az irodalomban a realizmus s tart ki vagy oldódik fel gyakorlati részéről, aszerint, hogy milyen szélességben és mélységben hatotta át őket a megújításra, a változtatásra törő akarat. E folyamat elakadása bármilyen szövevényesen dialektikus, irodalmunkban majd minden esetben sematikusan kinyomozható. Nagyon világosan illusztrálja pl. Bródy Sándor esete. Hatvány Lajos, aki a budapesti Athenaeumnál kiadta most Bródy Sándor Legszébb írásai címen Bródy tömegtelen írásainak valóban jól összeválogatott negyven darabját, e gyűjte-

ményhez csatolta Bródy Sándor két jegyzetét. Ez a két jegyzet végleges kulcsát és magyarázatát adja, hogy a realizmus kísérlete miért bukott el Bródy esetében. A két irásnak azért perdöntő a súlya e kérdésben, mert az író saját ítélőszéke előtt történik a felszámolás a realizmussal. S még valamiért. **Ez** a két írás egyszersmind megmagyarázza Bródy írói pályáját; kiderül, hogy miért emelkedik ez a pálya s miért törik le illetve vesz újabb lendületet, hogy azután a realizmus újból vállalt módszere önönmagát tagadja meg s enyészten el egy hozzá képest negatív értékű módszerrel szemben. **Az egyik,** a Vallo más című (az 1900-ban kelt utolsó Fehér Könyv zárószava) már egy írói remek s kortársakat kigyújtó Fehér Könyv után a következőket írja: „Fázva és megalázva látom, hogy abból, amit terveztem — sőt ígértem — alig váltottam be valamit... Több-kevesebb inspirációval, több-kevesebb szerencsével alkotott irodalmi munkák gyűjteménye ez a Fehér Könyv és nem az a bátor új szó, amivel tele voltam, amikor belekezdtem. Ha itt-ott beléje tudtam lopni abból a becsületességéből, amelynek kerestem és kértem a mártírját — elvben. Így történt aztán, hogy némely dolgokról és személyekről szóló igazságok diluálva, bemérezve és elviccelve hatásukban sem erősek, sem hasznosak nem voltak. Megpiszkálni, valamit kellemetlenkedni, az semmi. Az ember vagy nekiveti a mellét a dolgok piszkos hullámainak, vagy megy az iszapos moslék meleg árájával. De félig ezt cselekedni, félig amazt: szomorú kapkodás. És én... főleg ezt cselekedtem.“ Milyen magyarázatot ad? Miért történt ez? „Féltem, hogy magam maradok. Láttam, hogy néhány lépés előre és hátra kerülök, a társadalmon kívüli állapotba, ahol a szegénység vár, a lenézés vár és a testi nyomorúság.... Így történt, hogy közállapotainkról és közszemélyeinkről e könyvek révén az olvasó nem tudott meg semmit, ami lényeges. Az urhatnám és elpuhult belletrista győzött az elszánt és elkeseredett cilinderes Tiborc felett.... Erdemes volna újra írni mind a tizenkét kötetet, de csak a k i h a g y á s o k a t . . . A modell ott állott előttem, nekem csak bátran, keményen, szorgalmasan le kellett volna rajzolnom és én édeskés pasztelleket csináltam.... Még a regényemet is csak félig mertem megírni becsületesen, a másik felére nézve pedig kiegészíttem a gyengébb közizléssel.“ Világos és tiszta beszéd. A polgári realizmus törekvéseiben mindig „az urhatnám és elpuhult belletrista“ győz „az elszánt és elkeseredett cilinderes Tiborc felett.“ Ezek a terminusok véglegesek. Persze Bródy, már publicisztikailag sem nyugszik meg az álarc öntéző felhajtásával. Már a kerekdedség kedvéért is fogadkozik, s a nagy író ismét megtalálja a nagy szavakat: „Lehet — mondja — hogy másnak vackoltam. Majd jön utánam más, erősebb, épebb ember. Aztán, ami nincs megírva az el van téve. én nem tettem még pontot a munkaerőm után, sőt már: már kedvem.... volna újra, de egészen újra kezdeni az egészet“. S tényleg az „erősebb, épebb ember“ nagy vágya nem hagyja nyugton. Előbb ugyan még pontot próbál tenni minden után. Öngyilkosságot kísérel meg. De felgyógyul és ujrakezd. A Jövendő programcikkében ismét nekirugaszkodik. „Ezek a lapok az igazságra törekszenek.... — írja. — ...A világ és ez a mi országunk is benne van a forradalomban... A jövődöntő iródnak e lapok.... Egy oélt szolgálnak, azt, hogy így, a mai módon élve: ez a mi szép országunk csak némely részt halad előre, másrészt meg a veszedelem felé... Nem fogunk tehát a korszaknak hízog szórakoztató és kedves szépirodalmat csinálni. Kemény, sokszor nyers, nem egyszer nyugtalanító szavak következnek itt... Nem vagyunk elragadtatva közállapotainktól. Elégedetlenek vagyunk politikai, irodalmi, művészeti és legfőképpen társadalmi viszonyainkkal.“ S mi történik újból, — amit a Vallo mások sorai már egyszer bevallottak. Miért? Bródy „élni“ akart. Élni ez állapot minden szélességében és turbulenciájával. A magyar irodalom első igazán városi polgára, akit az alapító, gründoló, káposztáskertekből kinövő sváb-zsidó hajszában magyar Budapestté dagadó Budapest frondőr polgá-

rainak egyként forradalmi és kispolgári heve magával ragadott csak próbálkozik a „polgári igazmondáson“ túllépni. Ez az igazmondás csak addig ér, amíg a maga helyét kiverkedte a napon. Nekivetette magát, de aztán elakadt. A tigris kóvályog így a veszedelmesebb vad körül, míg aztán megeleégszik a kisebb vadakkal. Viszont, ismerjük el, ennek az igazmondásnak helyenként — ez a gyűjtemény bizonyítja — még mindig több a mélye és a sodra, mint a mai magyar polgári igazmondásoké. Ezek közt még mindig gőzölgnek olyan darabok, amelyek a realizmus programját adó Bródy forró hevületéből születtek. Itt vannak darabok, amelyek mélyről törő elégedetlenség fölött nyerne a művészi formát s amelyekből úgy csap ki a mai magyar polgári irodalomból már rég kiveszett társadalmi- és erkölcsbírálat és változtatásra törő akarat, mint az összeomló falakból a moraj. Halálos veszedelmek és halálos szövődmények képei imbolyognak fel itt-ott a korabeli életből. A századforduló körüli Magyarország, a „kik és mik vagyunk“, a hol állunk és mérre megyünk“ Magyarország. Persze csak itt-ott, egy villanásban, a tömegében „bemézeve és elviccelve“ jelenik meg az élet. Viszont ezt a két kerminust, bemézeve és elviccelve, ő maga mondta ki magáról. Ha ez nem is menti fel — a számvetésbe kerül a pálcatoréskor. Viszont a tudatosság kalandra utal, s nemvállalásra. Tényleg: Bródy egész pályája kaland: a realizmus alkotómódszere körül. S hogy e kalandból nem lett egyéb kalandnál, Bródy becsületére szolgáljon: ő adta meg a magyarozatát. A realizmus az „épebb, erősebb ember“ alkotómódszere.

Gaál Gábor

ERDELYI CSILLAGOK. (Arcok Erdély szellemi multjából.) Az *Erdélyi Szépművészeti Társaság* a Helikon összejövetelek 10. évfordulója alkalmából tizenöt erdélyi író, tudós és kulturpolitikus életrajzát iratta meg. A kötet elé irt előszóban Bánffy Miklós (sorait Kemény Jánosnak ajánlva) büszkén tekint vissza a Helikon multjára és „a szabad írói munkaközösség“ közel száz kötetes munkateljesítményére, majd a Helikon írói közt „változatlan élő és uralkodó“ szellemről azt állítja, hogy az „Erdély ősi szelleme a mai időkhöz idomulva, mely egykor az egész világon elsőnek hirdette a vallásszabadságot. Azt kutatja, ami összetart, nem ami széjjel választ. Egyetlen szempontot ismer csupán, a művészet önzetlen szolgálatát. Ez a szellem faji vagy világnézeti különbségek fölött átnyulva egybefogott mindenkit, aki nála az első Helikonkor összegyűlt. És e szellem ma is fennáll közöttünk.“ — Bánffy megállapításait azután a kötet minden tanulmánya igazolni próbálja. Mindegyik a mai és a régi erdélyi irodalom jogfolytonosságát és azonosságát igyekszik kimutatni. S tényleg: ha e tanulmányokat tájékozatlanul forgatjuk, kiderül, hogy Erdély nemcsak ma, de a multban is a minta ország, a keleti Svájc, a vallásszabadság hazája, ahol állandó a béke és a megértés, ahol a fajták, vallások és társadalmi osztályok nem azt keresték „ami széjjel választ“, hanem „ami összetart“. Ime, ezek az „erdélyi csillagok“ is, akik felettünk az örök emberi elérhetően csillagtávolságban ragyognak, ezt bizonyítják. A már kissé kritikusabb olvasó viszont azt várja, hogy a bemutatott csillagok (Dávid Ferencz, Pázmány Péter, Apor Péter, Mikes Kelemen, Petelei István, Gyulai Pál, a két Bolyai, a Kolozsvári Testvérek, Miskolc-falusi Kiss Miklós, Mikó Imre, stb.) „szellemarcán“ át bepillantást nyer a multba, megismeri a fajok, osztályok és nemzetek sajátos „erdélyi sorsa“ mögött az elmúlt magyar társadalom valódi képét. Sajnos, ezzel már nem szolgál. A jubileumi könyv minden tudományos igénye ellenére gyorsan összehordott, tudománytalan: a mai transzylvanizmus reménytelen önigazolási kísérlete a multban.

Erdély gazdasági, politikai és szellemi multjának feldolgozását ma nemcsak Erdélyben, de Magyarországon is mindenki várja, mert a libera-